

Neo-Atina Cumhuriyetçiliği Özeline Liberalizm Komüniteryanizm Tartışması Üzerine Notlar*

Armağan Öztürk

Araştırma Görevlisi | Ankara Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 71, Yaz 2013, s. 93 - 106

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyaset felsefesi büyük bir canlanma içerisine girdi. Sadece olguları ele alan ve ampirik yanı ağır basan siyaset yazını geriledikçe bireyin hakları, totalitarizm, adalet, meşruluk, özgürlük ve eşitlik gibi meseleler etik politik ve reel politik düzeyde daha fazla tartışılır oldu. Benzeri bir gelişme liberalizm içerisinde de yaşandı. Adalet teorileri, insan haklarına yapılan yoğun atıflar ve bu bağlamda doğal hukuk düşüncesinde yaşanan Rönesans siyasal aktör ve yorumcuların önüne yeni bir manzara koydu.

Benzeri bir yeniden doğuş süreci cumhuriyetçi düşünce içerisinde de yaşandı. Özellikle polis idealinin yeniden yorumlanması ve Machiavelli'nin cumhuriyetçi özgürlüğü res publica geleneğine olan ilgiyi arttırdı. Tabii bahsi geçen süreç içerisinde cumhuriyetçi düşüncenin popülerleşmesi bir ölçüde Marksist paradigmanın siyaset yazını içerisindeki hegemonik üstünlüğünü yitirmesiyle de ilgiliydi. Şöyle ki, Marksizm gözden düştükçe liberalizm eleştirisindeki temel argüman dizisi gittikçe cumhuriyetçi bir karaktere bürünmeye başladı. Bu bağlamda makalede sorunsallaştırdığımız komüniteryanizm-liberalizm tartışması da liberalizme yönelik bu yeni eleştiri dalgasının unsurlarından biri olarak yorumlanabilir.

Tüm bu hatırlatmalar ışığında makaledeki temel tez ise komüniteryanizmin liberalizm eleştirisindeki sorunlara ilişkin olacaktır. Tartışmamızı iki tane

* Bu makale "Neo-Roma Cumhuriyetçiliği: Özgürlük, Katılım ve Yasa/Yurttaşlık Sorunsalları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz" adlı doktora tezimin ilgili bölümü esas alınarak kaleme alınmıştır.

temel ekseninde formüle edeceğiz: Öncelikle bireyciliğin sınırları ve toplumdan bağımsız ben imgesi üzerinde durulacak. Ardından ise cumhuriyetçi ideolojinin nirengi noktalarından biri olan ortak iyi kavramlaştırmasının liberalizmi kesen ve liberalizmden ayrışan yönlerini ele alacağız. Nihayetinde varacağımız nokta ise cumhuriyetçilikle komüniteryanizm arasındaki etkileşim kanallarının açık olduğu ve birçok durumda iki ana akımı sentezleyen melez yorumların mümkün olabileceğiyle ilgilidir.

Cumhuriyetçilik, Neo-Atina Cumhuriyetçiliği ve Komüniteryanizm

Cumhuriyetçi gelenek farklı hassasiyetler, tarihsel yol ayrımları ve alternatif yorumlar bakımından büyük bir çeşitliliği içerisinde barındırır. Ancak bahsi geçen çeşitlilik son kertede iki noktada somutlaşır: Bu temeller sırasıyla kamusal ve öz yönetimdir. Kamusal daha çok hukukun üstünlüğü düşüncesinde ve yurttaşlık erdem ve eyleminde belirginleşir. Hukukun üstünlüğü nosyonu hem keyfi müdahaleden bağımsız olmak bakımından özgürlüğü koruyan bir içeriğe sahiptir hem de özgürlüğü yasayla sınırladığı veya yasa içinde özgürlüğü anlamlı gördüğü için bir yasalı yönetim düzenini ifade etmektedir. Kamusalın ikinci unsuru olan yurttaşlık ise kamusal çıkarın özel çıkardan üstün tutulmasına yardımcı olan tüm pratiklerin ortak dayanağı olarak yorumlanabilir (Dagger, 2004: 167-179; Honohan, 2002: 5-6). Şüphesiz ki bir de öz yönetim ideali vardır. Öz yönetim daha çok katılımı ilgili bir durumu ifade eder. Bu bağlamda yurttaştan siyasi topluma katılması ve kendini belirlemesi beklenir.

Cumhuriyet kamusal özelinde ele alındığında iktidarın sınırlandırılması, karma anayasa, kuvvetler ayrılığı, yasaların üstünlüğü ve ortak iyi gibi meseleler ön plana çıkmaktadır. Cumhuriyeti katılımcı siyasetle ilişkilendirdiğimizde ise bu düşünce neredeyse tümüyle daha fazla demokrasi talebi gibi bir anlama gelecektir. Şüphesiz ki cumhuriyeti kamusal temelinde yorumlayan anlayışla öz yönetimi ön plana çıkaran anlayış arasında tam bir karşıtlık veya farklılıktan bahsedilemez. Ancak yine de belirginleşmiş bu yorumlama farkı ideolojik ve metodolojik anlamda bir bölünmenin işareti sayılabilir. Neo-Atina ile Neo-Roma arasındaki farklılaşmada bahsi geçen bölünmenin uzantısıdır. Bu bağlamda rahatlıkla denilebilir ki modern cumhuriyetçilik başlıca iki ekolün çevresinde örgütlenmiştir: Bir tarafta Neo-Roma anlayışı, yani civic (yurttaşçı) cumhuriyetçiler, diğer tarafta ise Neo-Atina çizgisi ya da çok bilinen diğer adıyla civic (yurttaşçı) hümanistler bulunur (Keyman/Turnaoğlu, 2008-9: 41-2, 50-1). Neo-Roma geleneği çevresinde Skinner, Pettit ve Viroli gibi düşünürler vardır. Yurttaşçı cumhuriyetçilerinin öncelikli ama-

cı negatif özgürlüğü daha geniş bir şekilde tanımlayarak liberalizmin yenilenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu akım kendisine daha çok Roma cumhuriyetçiliğini ve Machiavelli'yi referans alır (Tok, 2008: 7-8). Bilindiği üzere Roma cumhuriyetçiliği cumhuriyeti yasal yönetim özelinde ele almak eğilimdedir. Neo-Roma cumhuriyetçiliğinin düşünsel çerçevesi de benzeri bir hassasiyetle formüle edilmiştir. Dahası cumhuriyetçiliğin Yunan dünyasındaki köklerine atıfta bulunmak önemli ölçüde Kıta Avrupa'sında yaygınken, Anglo-Sakson kültür içerisinde Roma'ya ilgi daha yoğundur (Honohan, 2002: 5). Bu son özellik bakımından Neo-Roma cumhuriyetçiliğinin Anglo-Sakson ağırlıklı bir düşünme ve yorumlama tarzını ifade ettiği söylenebilir.

Cumhuriyetçilikle liberalizmi sentezleme eğilimdeki Neo-Roma çizgisi hem liberalizmin cumhuriyetçilikten farklı bir şey olduğuna dair vurguyu hem de özellikle negatif özgürlük ile tahakkümün yokluğu olarak özgürlük kavramları bakımından iki akım arasındaki kavramsal geçişler ve tekrarları ele alır (Viroli, 2002: 58-9; Tunçel, 2010: 38-9). Liberalizme daha yakın duran Neo-Roma cumhuriyetçiliğine karşı yurttaşçı hümanist gelenek ise belli bir hayat tarzını ön plana çıkarma eğilimdedir. Bu bağlamda ortak iyiye yapılan atıfların sayısı bir hayli fazladır. Ayrıca bu yorumlama tarzı cumhuriyetçi ideolojinin kaynağını Roma'da değil Yunan'da görür. Aristoteles'in yurttaşlık öğretisi ve katılım ideali ön plana çıkarılır (Audier, 2006: 22; Held, 1996: 45-6; Honohan, 2002: 1). Başlıca temsilcileri Arendt, Pocock, Taylor, Sandel, Walzer ve MacIntyre olan Neo-Atina geleneği bireycilik, liberalizm eleştirisi ve politik toplumu yücelten bir dizi önermede tezlerini somutlaştırır.

Literatürde klasik cumhuriyetçilik veya gelişimci cumhuriyetçilik olarak da adlandırılan Neo-Atina anlayışı (Skinner, 1986; Held, 1996) içerisinde Pocock ve Arendt gibi düşünürler cumhuriyetin tam olarak neye karşılık geldiğini tartışırken analiz çerçevesini hemen hemen tümüyle Aristotelesçi siyaset etiği, Machiavelli özelinde İtalyan hümanizması ve Atina polisindeki siyasal deneyimiyle sınırlar (Oldfield, 1990: 5; Audier, 2006: 10; Heater, 2007: 14). Ancak Neo-Atina cumhuriyetçiliği Pocock ve Arendt tipi antik siyasi düşünceler okumalarından ibaret değildir. İşte tam da bu noktada cumhuriyetçi paradigma içerisinde komüniteryen düşüncenin konumuna atıfta bulunmak gerekir.

Komüniteryen düşünce en geniş anlamda dayanışma, yurttaşlık, ortak köken ve ortak kültür gibi temaları kesen bir dizi niteliğe sahiptir ve özü topluluk ya da toplum halinde yaşama idealinde kristalize olur (Kymlicka, 2004: 291). Ancak daha dar anlamda komüniteryen düşüncenin bazı ayırt edici özellikleri vardır. Bu bağlamda her türlü toplulukçu teori komüniteryen olarak

adlandırılmayabilir. Mesela bilinen temsilcileri Michael Sandel, Michael Walzer, Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor olan modern komüniteryanizm, komünist ütopyada olduğu üzere gelecekte kurulması istenen bir toplumla değil, zaten var olan toplumlarla ilgilenir (Kymlicka, 2004: 292).

Komüniteryanizmin bir diğer ögesi liberalizm eleştirisidir. Zaten bu unsur Neo-Atina cumhuriyetçiliğinin nirengi noktalarından biridir. Tabii liberalizme yönelik toplulukçu eleştiri Marksist değildir, hatta Marksist argümanlara yönelik atıflar son derece sınırlıdır. Komüniteryen tezlerin formüle edilme sürecinde Marx'dan çok Hegel ve Aristoteles referansları dikkat çekici bir ağırlığa sahiptir. Atıfların işaret ettiği anlam dünyasının niteliği bakımından liberalizm-komüniteryanizm çekişmesinde kendini sürekli bir şekilde tekrar eden büyük bir hesaplaşmanın izleri görülür. Bir tarafta Kantçı evrensel biçimci bir duruş, diğer tarafta ise Hegelci tarihsel bağlamcılık ile Aristoteles polisçiliğini sentezleyen alternatif bir okuma vardır (Larmore, 1987: 77; Walzer, 1990: 6; MacIntyre, 1981:241).

Komüniteryanizmle cumhuriyetçilik arasındaki bağlantının niteliği hakkında ise iki noktanın altı çizilebilir: Şüphesiz ki komüniteryanizmle cumhuriyetçilik arasında doğal bir yakınlık vardır. Çünkü sonuçta komüniteryanizm bir topluluğa atıfta bulunur, res publica da zaten kamunun iyiliği gibi bir anlama gelir (Dagger, 2004: 167). Özellikle yurttaşlık ve politik toplum idealleri bakımından cumhuriyetçilikle komüniteryanizm birbiriyle hemen hemen tümüyle örtüşür. Ancak toplum politik olmayan bir şekilde de tarif edilebilir. Bu bağlamda ırk, din ve kültür temelli komüncülükle cumhuriyetçilik arasında herhangi bir bağdaşma söz konusu değildir (Honohan, 2002: 8).

Ortak iyi konusunda taraflı bir devlet ve yurttaş sorumluluğuna yönelik yüksek hassasiyet komüniteryen düşüncenin nitelikleri arasında sayılabilir. Ayrıca bu ekol içerisinde bireysel kopuşlarla sarsılan toplumsal birliği ayakta tutmak için kolektif yanı ağır basan bir öz yönetim ideali ısrarla vurgulanır (Wellmer, 2006: 308). Neo-Atina cumhuriyetçiliği temelinde komüniteryen düşünceyi daha derin bir şekilde analiz ettiğimizde ise karşımıza birey/ben, ortak iyi ve adalet/özgürlük temaları eksenlerinde bir dizi ayrıntı çıkar.

Komüniteryanizm-Liberalizmin Tartışması: Bireyciliğin Sınırları

Komüniteryen düşüncenin temelinde liberal bireyciliğe yönelik kapsamlı bir eleştiri vardır.¹ Bahsi geçen eleştiri öncelikle liberal benlik anlayışını tartışmaya açar. Komüniteryen anlayışa göre içinde yaşadığımız toplum değerleri, değerler amaçları, amaçlar ise beni/kendiye belirler. Kişinin kimliği, özgür-

¹ Liberalizmin cemaatçi eleştirisi için bkz. (Taylor, 1985; Walzer, 1983; Sandel, 1984: 81-96).

lûğü ve aklı toplumda hakim olan yaşam tarzlarının türevidir (Taylor, 1979: 156-9; Sandel, 1982: 160-5). Bu bağlamda ben, kendi ve amaçlar birbirinden ve benlik toplumdan ayrı düşünülemez. Ayrıca topluluğun üyesi olan kişiler bir ilişki ya da bir kimliği seçmekten çok onu keşfeder (Sandel, 1982: 55-60; 150). Tam da bu noktada liberalizm ile komüniteryanizm arasındaki çekişme iyice belirgin hale gelir. Çünkü sonuçta komüniteryen için kendi olmak kendini bir toplumsal kimliğin taşıyıcısı olarak görmekten ibarettir (MacIntyre, 1981: 204-5). Birey kendini tanımlayabilir, kendine bir öz veya bir nitelik yükleyebilir, ama bu tanıma işlemi aynı zamanda bir cemaatin içinden konuşmayı gerektirir. Kimlik oluşurken cemaat içinde bir şeye referans verilir; belirli bir değer çerçevesi izlenir (Taylor, 1979: 157-9; Taylor, 1989a).

Liberalizmin ben/kendinin niteliği üzerine tezleri ise komüniteryen çizgi-den büsbütün farklı bir manzara koyar ortaya. Komüniteryen duyuş içerisinde kişi verili dünyadaki yerini keşfeder. Oysa liberal tez benin seçimleriyle ilgilidir; birey yaptığı tercihlerle kendini belirler. Dahası liberal kişi anlayışı amaç ve değerlerin ardında bir kalıntı veya bir öz olarak ben/kendinin en baştan itibaren var olduğunu kabul eder. Bu bağlamda amaçların önünde sınırları belli bir kendinin varlığı temel liberal aksiyomlardan biridir (Kymlicka, 2006: 232; Mulhall ve Swift, 1992: 41-2; Dworkin, 2006: 75-6; Sandel, 1982: 57-8; Rorty, 1985). Bahsi geçen anlayış komüniteryen düşünce tarafından yükümsüz ben kavramıyla analiz edilir. Yükümsüz ben seçimde bulunur, ama yaptığı seçimler için topluma hesap vermez. Yükümsüz ben anlayışı Rawls'da oldukça sofistike bir şekilde karşımıza çıktığı üzere deontolojik bir liberalizmi gerekli kılar.

Tabii liberallere göre bene/kendiye amaç ve değerlere karşılık öncelik tanımak hiç de olumsuz bir şey sayılmamalıdır. Çünkü böylesi bir varsayım olmazsa davranışlar, tutumlar ve değerler üzerinde eleştirel değerlendirme imkanı tümüyle ortadan kalkar (Berten ve Diğerleri, 2006: 192; Kymlicka, 2004: 326). Oysa bir gruba dahil olurken ya da reddederken onu birtakım ölçütlere göre yargılayabilmemiz gerekir (Walzer, 1990: 6-23). Bu bağlamda toplumun bireyi yarattığı düşüncesi -temel komüniteryen varsayım- sorunludur (Barry, 2003: 28). Ancak komüniteryen düşünce bireye öncelik veren anlayışın hem bireyin kendisi hem de toplum için arızalı sonuçlar doğurduğu kanaatindedir. Benliğin ya da öznenin içinde yaşadığı toplumdan önce geldiğine dair sav liberal bireyciliğe yol açar. Liberal bireycilik ise kişinin özgür olabilmesiyle komünal bağlardan bağımsız olması arasında koşutluk görme eğilimdedir. Liberal birey herkese ve her şeye karşı özgürlük mücadelesi verir. Bu tavır onu boşluğa ve yalnızlığa iter. Liberal bireycilik sonucunda ulaşacağımız yer ise inceltmiş bir nihilizmden başka bir şey değildir (Taylor, 1979: 160-1). Tam da bu noktada komüniteryen düşünce haklı bir itirazı dile getirir. Libera-

lizm ontolojik açıdan bireydir. Toplum inşa edilmiş yapay bir varlık olarak görülür (Parekh, 1993: 157-8). Peki, bu varsayım altında kişilerin kendilerini topluma karşı sorumlu hissetmeleri nasıl mümkün olacaktır? Bu bağlamda komüniteryen düşüncenin liberalizme yönelttiği temel eleştiri bireyci liberal hak anlayışının kamusal sorumluluğu aşındırdığı tezinde kristalize olur (Sandel, 1998: 179).

Böylesi bir hak anlayışında ısrar edilmesi kolektif düzeyde belli bir iyinin ya da amacın takibini güçleştirir. Ayrıca liberal aklın belirleyici olduğu bir düzende bireylerin birbirlerine bağlanmasını mümkün kılan araçlar ciddi ölçüde zedelenir (Honohan, 2002: 9; Rorty, 1991: 175-196). Tabii bireyler birbirinden uzaklaştıkça devlet tek birleştirici güç olarak ön plana çıkar (Walzer, 2006: 266). Belki de bu nedenle ileri kapitalist ülkelerin hemen tamamında bireyci hak anlayışı ve güçlü devlet olgusu arasında bir paralellik vardır.

Peki, birey üzerinde sürüp gitmekte olan komüniteryanizm-liberalizm çekişmesi ve bahsi geçen çatışmanın cumhuriyetçiliği kesen yönleri hakkında ne söylenebilir? Her şeyden önce liberalizme yönelik bireyci suçlaması fazlasıyla abartılıdır (Kymlicka, 1989: 52). Liberaller aslında toplum öncesi bene inanmazlar, sadece kendi değer ve bağlılıkları üzerine eleştirel düşünceye olanak tanıyan bene inanırlar (Walzer, 2006: 271). Ayrıca liberal demokrasilerde bireysel çıkarın önemseddiği ve kamusal çıkarın ihmal edildiği tezi (Tunçel, 2010: 36) eksik bir okumayı yansıtır. Çünkü liberal rejimlerde kamusal çıkarı anayasal düzeyde ya da rejimi meşrulaştıran etik politik hassasiyetler bakımından değerli görür. Tabii liberaller bireysel çıkarla kamusal çıkar arasında bir neden-sonuç ilişkisi ya da özdeşlik görme eğilimdedir. Ancak bahsi geçen eğilim cumhuriyetçiliğe hiç de yabancı sayılamaz. Çünkü mesela Machiavelli'de ya da Montesquieu'da karşımıza çıkan ortak iyi anlayışı da birey ile kamu arasındaki çıkar geçişgenliğine atıfta bulunur. Bu bağlamda cumhuriyetçilerin her durumda bireyi hiçe sayan bir kamusal iyi anlayışında ısrar ettiğini söylemek mümkün değildir.

Liberalizm-Komüniteryanizm Tartışması: Ortak İyi Sorunsalı

Neo-Atina başlığı altında ele aldığımız komüniteryen düşünürler bireycilik özelinde liberalizmin yarattığı istikrarsızlık ve parçalanmanın toplumcu/toplulukçu bir akıl tarafından düzeltilmesini önemserler. Bu bağlamda ortak iyiye ve birliğe atıfta bulunan cumhuriyetçilik liberalizmin kusurlarını azaltan katalizör bir güç gibi iş görür (Walzer, 2006: 270-1). Bahsi geçen düzeltme işlemi bakımından pek az komüniteryen -MacIntyre mesela- liberal bireyci-liği tümüyle reddeder. Taylor düşüncesinde oldukça sofistike bir şekilde kar-

şımıza çıktığı üzere genel kanı çok kültürlü-çok kimlikli modern yaşantıyla cumhuriyetçi hassasiyetlerin birleştirilmesi düşüncesinde somut bir içeriğe bürünür (Audier, 2006: 114-8, 122-4). Tabii komüniteryen düşüncenin cumhuriyetçi içeriğini daha iyi bir şekilde anlayabilmek için tartışmayı bir adım ileriye taşımak ve ortak iyi meselesi hakkında da konuşmak gerekir.

Komüniteryen düşüncenin temel aksiyomlarından biri demokratik bir toplumun ortak bir şekilde tanımlanmış kamusal iyi düşüncesine ihtiyaç duyduğu tezinde somutlaşır. Bahsi geçen ortak iyi hem politik toplumun hem de cumhuriyetçi özgürlüğün temelidir. Tabii ortak iyi kavramı aynı zamanda bir devletin üyesi olmanın tüm bireyler için taşıdığı birleştirici anlama işaret eder (Walzer, 1990: 17; Taylor, 1989a: 160; Sandel, 1996: 6, 350).

Peki, liberaller ortak iyi gibi bir temaya tümüyle karşı mıdır? Şüphesiz ki liberaller de ortak iyiye atıfta bulunur (Gaus, 2004: 104). Ancak liberal ortak iyi anlayışı iki noktada cumhuriyetçi-komüniteryen çizgiden radikal bir şekilde farklıdır. Öncelikle liberal tez birey tercihlerini referans alan bir ortak iyi anlayışında ısrar eder. Oysa komüniteryen okumada toplumdaki ortak yaşama tarzıyla ortak iyi hemen hemen aynı anlamda kullanılır (Kymlicka, 1989: 76-7). Bu bağlamda ortak iyinin toplumdaki bir kurucu değere göre mi bireylere yansıtacağı, yoksa bireylerin zamanla ortak iyiyi inşa mı edeceği meselesi komüniteryen ve liberal tezler arasındaki temel anlaşmazlığı özetler. İlgili anlaşmazlık özelinde liberaller, bireyi bütüne feda ettiği gerekçesiyle komüniteryen-cumhuriyetçi anlayışı mahkum eder (Terchek, 1997: 47-54). Ancak komüniteryen düşünce de liberalizmi suçlar. Onlara göre bireyin kendi kaderini belirleme hakkını bireyin topluluğa bağlılığının önüne koyan anlayış sorunludur. İyiye yönelik kavrayışımız önemli ölçüde mensubu bulunduğumuz toplumla paylaştığımız pratiklere bağlıdır. Bu nedenle ortak iyi bireye göre değişen değil de, bireylerin tercihlerini değerlendirmekte kullanacağımız bir standart olarak görülmelidir (Kymlicka, 2004: 296-7, 304, 309).

Liberal ortak iyi anlayışının bir diğer özelliği ise tarafsızlıktır. Ortak iyi konusunda devlete etik politik anlamda yansız olmasını salık veren anlayış adalet erdeminde somut bir içeriğe bürünür. Bu bağlamda ortak iyiyi adalete, adaleti prosedürel adalete özdeş kılan bir okumada kendini açar liberal tez (Sandel, 1984: 64; Kymlicka, 1995: 75; Kymlicka, 2004: 306). Liberaller adaletin iyiye üstün olduğuna inanırlar. Bahsi geçen inanç hem komüniteryen cumhuriyetçilikle liberalizm arasındaki farkı esaslı bir şekilde ortaya koyar hem de adaletin içeriğine ve sınırlarına dair bir dizi hatırlatmayı içerisinde barındırır. Şöyle ki liberallere göre seçilecek iyi anlayışları ve iyilerin gerçekleşmesi için kullanılacak araçlar sınırlıdır. Dolayısıyla adalet belli bir iyinin

üzerine kurulamaz; herhangi bir şekilde bir özü yoktur adaletin, sadece akılcı prosedürlerden oluşur (Sandel, 1982: 154-6). Tabii bu tez aynı zamanda siyasal ve toplumsal birlik kamusal bir şekilde adil olanın üzerine kuruludur, adalet dışarısında ayrıca bir toplumsal iyi yoktur gibi bir anlama gelir (Rawls, 1985: 223-251; Rawls, 1989: 235-8).

Görüldüğü üzere komüniteryen cumhuriyetçilikle liberalizm arasındaki karşıtlık aslında bir ortak iyi-prosedürel adalet tartışmasında kristalize olur. Liberaller ben amaçlardan önce geldiğine göre adaletin de iyiden önce gelmesinin makul olduğu kanaatinde. Ayrıca toplumda farklı iyiler olduğuna göre, tek bir ortak iyiye, yani tek bir haklılaştırma dizgesine başvurmak birey özgürlüğü bakımından sakıncalı sonuçlar doğuracaktır. Bu bağlamda en doğru yol toplumun dar anlamda bir ortak iyiye dayanmaması ve adalet düşüncesinde kristalize olan kamusal tarafsızlığın yeterli görülmesidir (Taylor, 2006: 92). Demek ki liberal dizge bakımından adalet sadece rakip amaçlar karşısında bireylerin önceden açıkça seçim yapmasına olanak tanıyan kuralların varlığından ibarettir ve bu bahsi geçen kurallar bireysel hakların genel iyiliğe kurban gitmeden var olmasına yardımcı olur (Sandel, 2006: 209-211).

Adaleti ortak iyiye ikame eden liberal tez karşısında cumhuriyetçi-komüniteryen anlayışın eleştirileri ise birkaç noktada toplanır: Öncelikle bu tür bir okumanın fazlasıyla yerel unsurlara dayalı bir şekilde formüle edildiği iddia edilebilir. Çünkü sonuçta adaletin iyiliğe önceliği hemen tümüyle Rawls'un deontolojik liberalizmden kotarılmıştır. Zaten liberalizm-komüniteryanizm tartışması önemli ölçüde Rawls'un adalet teorisine yönelik eleştiriler ve savunuların toplamı gibidir (Honohan, 2002: 9). Dahası adaleti prosedürel adaletle sınırlamak Anglo-Sakson yanı ağır basan bir kavrayış düzeyini evrensel tip yerine koymak anlamına gelir (Taylor, 2006: 84; Mulhall ve Swift, 1992: 41-3). Ayrıca ortak iyiyi kamudan dışlayan liberal okuma etik politik meşruiyetini tarafsızlık argümanından alır. Ancak liberalizmin komüniteryen-cumhuriyetçi düşünüş ve onun ortak iyi anlayışını kamu erkine yüklenen tarafsızlık niteliği nedeniyle olumsuzlaması sorunludur. Çünkü her şeyden önce liberalizmin iyi konusunda tarafsız olduğu meselesi olgusal olarak gerçeği çok da yansıtmaz (Galston, 1982: 621-9). Liberal düşünce içerisinde hatırı sayılır bir ağırlığı olan sözleşmecî ve faydacı okumalar oldukça belirgin bir şekilde etik politik angajmanlara sahiptir (Neal, 2006: 106). Bu nedenle Pettit gibi pek çok cumhuriyetçi yansızlığın liberalizmin değil cumhuriyetçiliğin özelliklerinden biri olduğunu vurgular.² Kaldı ki adalet-ortak iyi karşılaştırması bakımından liberalizmle komüniteryanizm arasındaki tartışma tarafsızlık meselesinin çok ötesinde bir içeriğe doğru derinleştirilebilir.

2 Bkz. (Pettit, 1993: 182-3).

Şöyle ki liberal düşünce bir öz olarak paylaşılan iyi anlayışını kategorik olarak dışarıda bırakmaya eğilimindedir. Ayrıca özne sayısı kadar iyi yorumu olduğu tezi vurgulanır. Oysa komüniteryen-cumhuriyetçi anlayış iyi sayısının özne sayısından daha az olduğunu çünkü insanların ortak iyileri paylaştığını ileri sürer (Neal, 2006: 113-4). Özne sayısından daha az olsa da yine de çok sayıda farklı iyi anlayışı ya da farklı yaşam biçimi olduğu tezi liberaller tarafından da kabul edilir. Peki, bu farklı iyiler arasındaki uyumsuzluklar nasıl çözülecektir? Bu sorunun açtığı tartışma zemini kendi içerisinde farklılaşmış modern bir toplumda prosedürel adalet ve liberal yansızlık siyasetinin neden zayıf kaldığını açıkça ortaya koyar. Çünkü farklı iyi yaşam biçimleri arasındaki uyumsuzlukları çözme noktasında sadece biçimsel yanı ağır basan adaletçi bir tavra sığınmak yeterince güçlü bir çözümü ifade etmez. Sonuçta liberal düzen bile salt bir çoğulculuktan ibaret değildir, insanları barış içerisinde bir arada tutmak için asgari bir etiğe ihtiyaç duyulur. Belki de bu nedenle adaletin liberal teoriyi belirlediği anlarda dahi -mesela Rawls düşüncesi-³ liberalizmin tüm insanlık için doğru ahlakı ifade ettiği görüşü ısrarla savunulur (Larmore, 2006: 122, 142).

Liberalizm-komüniteryanizm tartışması özelinde adalet-ortak iyi karşılaştırmasına dair bir diğer mesele adaletin niteliği hakkında düşünmeye başladığımızda açıklığa kavuşur. Şöyle ki adalet için insanların bazı fedakarlıklara katlanması gerekir. Bahsi geçen fedakarlığın söz konusu olabilmesi ise ancak ortak iyi sayesinde mümkün olur. Komüniteryen cumhuriyetçiler komünden ve komünün tarihsel deneyiminden bağımsız evrensel adalet düşüncesinin yanılıcı olduğu kanaatindedir (Kymlicka, 2004: 294-5). Bu bağlamda ortak iyi tarafından belirlenen bir etik politik çerçeveye atıfta bulunmaksızın adaleti duyumsamak imkansızdır. Ayrıca ortak iyi yasalar tarafından desteklenen ya da dayatılan prosedürel adaletten farklı olarak sivil toplumun içerisinde kendiliğinden bir şekilde oluşur (Walzer, 1992: 89-107). Tabii bir de adaletin yapay bir erdem olduğuna dair hatırlatmalar akılda tutulmalıdır. Başta Hume olmak üzere pek çok düşünür adaleti dayanışma ve iyilikseverlik gibi daha sahi erdemlerin yokluğunda ortaya çıkan ikincil düzeyde bir etik kod olarak görür. Bu bağlamda rahatlıkla denilebilir ki insanlar gerçekten iyi olsaydı adalete ihtiyaç olmazdı.

Sonuç Yerine

Komüniteryanizmin niteliği ve komüniteryen düşüncenin liberalizm ve cumhuriyetçilikle olan bağlantısı hakkındaki genel kavrayışımızı özetlediğimizde karşımıza bir dizi önerme çıkar. Her şeyden önce Neo-Atina cumhuriyetçili-

³ Rawls'da asgari etik arayışı için bkz. (Öztürk, 2008: 9-30).

ği içerisindeki farklılığı yorumlamamız gerekir. Bu bakımdan Arendt-Pocock çizgisinde kristalize olan anlayış ile komüniteryen düşünce arasında bir söylem farkı olduğu tespiti yapılabilir. Arendt ve Pocock modern dünyaya yönelik eleştirilerini antik referanslar aracılığıyla olgunlaştırıyordu. Buna karşın komüniteryen gelenek modern jargonu kullanır, bir anlamda tartışmasını liberal anlam dünyası içerisinde formüle eder. Bu son hatırlatma bakımından komüniteryen düşünürlerin Arendt ve Pocock gibi cumhuriyetçilere göre liberalizme daha yakın bir konumu içselleştirdiği söylenebilir.

Tam bu noktada komüniteryen cumhuriyetçilikle liberalizm arasındaki kesişmenin derecesi tartışmaya açılabilir. Rawls, Kymlicka ve Dworkin gibi düşünürlerin varlığı cumhuriyetçi düşünceyle liberal doğrultunun oldukça sık bir şekilde iç içe geçtiğinin kanıtlar niteliktedir (Honohan, 2002: 11).⁴ Bu bağlamda liberallerle komüniteryenler arasındaki tartışmanın kendi içerisinde çok da tutarlı sonuçlar doğurmadığı, çünkü düşünürlerin bazen liberal bazense komüniteryen argümanları kullandıkları ve sonuçta sayısızca örnekte liberal ve komüniteryen çizginin birbirine eklemlendiği iddia edilebilir (Buchanan, 1989: 853). Hem liberal hem de komüniteryen kaygıları önemseyen bahsi geçen melez dil standart liberal ve komüniteryen varsayımların karşılıklı olarak törpülenmesi sayesinde mümkün olmuştur. Mesela modern cumhuriyetçiler klasik cumhuriyetçilerden farklı olarak tüm yurttaşların belirli iyileri benimsemeleri gerektiği konusunda o kadar da ısrarcı değildir. Bu bağlamda komüniteryen düşünce ile çok kültürlülük arasında belli bir geçişkenliğin olduğu kabul edilebilir. Ancak yine de karşılıklı olarak kaygılar dile getirilir. Liberaller yurttaş ile birey arasındaki farkı gözetir. Bireyin yurttaşlık erdemlerini yüklenmesini kesinlikle zorunlu ve her durumda gerekli bulmazlar (Maynor, 2003: 75). Ayrıca toplulukçu hassasiyetin fazlasıyla dikkate alınması kişiselleştirme tehlikesini beraberinde getirir. Topluluğu geçmişi, çıkarları ve karakteri olan bir kişiymiş gibi görmek, onu insan biçiminde tahayyül etmek bireyi paternalist bir baskının nesnesi haline getirir. Bu bağlamda liberaller toplum ve(veya) topluluk diye bir şey gerçekten var olsa dahi bahsi geçen varlığa insanımsı bir kolektif karakter yüklenmesini doğru bulmaz (Dworkin, 2006: 275-9). Ayrıca bireyler özgürce cemaatlere üye olabilmeli ya da olmaktan vazgeçebilmelidir.

Komüniteryen bakışın özsel olarak otoriterlik tehlikesini içerisinde barındırdığına dair yakınma cumhuriyetçiler için yeterince anlamlı bir karşı çıkışı ifade etmez. Çünkü onlara göre cumhuriyetçi değerleri otoriter olduğu gerekçesiyle reddedersek geriye sadece boşluk kalır (Taylor, 1979: 157-8). Kaldı ki

⁴ Liberalizmin cemaatçi bir kavrayışla uzlaşabileceğini iddiasına yönelik ayrıca bkz. (Dworkin, 1989: 361-389; Kymlicka, 1989; Sunstein, 1988: 1539-1590).

doğrudan demokrasiye doğru daha katılımcı bir siyaset tarzını içselleştirirsek bahsi geçen otoriterlik tehlikesini belli sınırlar içerisinde çekmek ve kişisel özgürlükle kamusal özgürlüğü tek bir ortak paydada birleştirmek mümkün olabilir. Bu bağlamda bireye yönelik baskı olasılığını ortadan kaldırmanın makul yolu standart liberal açıklamada somut bir içeriğe kavuştuğu üzere birey ile yurttaş arasındaki mesafeyi korumak değil, aksine bireyi yurttaş sorumluluğuyla daha fazla donatmaktan geçer.

Referanslar

- Aristoteles (1999) *Eudemos'a Etik*, çev: Saffet Babür, Ankara: Dost Yayınları.
- Aristoteles (2000) *Politika*, çev: Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Yayınları.
- Audier, Serge (2006) *Cumhuriyet Kuramları*, çev: İsmail Yerguz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barry, Norman (2003) *Modern Siyaset Teorisi*, Çev: Mustafa Erdoğan/Yusuf Şahin, Ankara: Liberte Yayınları.
- Berten Andre ve Diğerleri (2006) "Giriş", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 189-208.
- Buchanan, Allen E. (1989) "Assessing the Comunitarian Critique of Liberalism", *Ethics* 99, ss. 852-882.
- Connolly, William (1984) "The Dilemma of Legitimacy", (Der.), W. Connolly, *Legitimacy and the State*, Oxford: Blackwell.
- Dagger, Richard (1997) *Civic Virtues: Rights, Citizenship and Republican Liberalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Dagger, Richard (2004) "Communitarianism and Republicanism", (Der.), G. F. Gaus and C. Kukathas, *Handbook of Political Theory*, London: Sage Publications, ss. 167-179.
- Dworkin, Ronald (1989) "Liberal Community", *California Law Review*, 22 (1), ss. 361-384.
- Dworkin, Ronald (2006) "Liberalizm", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 49-76.
- Galston, W. (1982) "Defending Liberalism", *American Political Science Review* 76, ss. 621-629.
- Gaus, G. F. (2004) "The Diversity of Comprehensive Liberalisms", (Der.), G. F. Gaus and C. Kukathas, *Handbook of Political Theory*, London: Sage Publications, ss. 100-114.
- Gelderens, M. Van ve, Q. Skinner (2002) (ed), *Republicanism: A Shared European Heritage*, 2. Cilt, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heater, Derek (2007) *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, çev: M. Delikara Üst, Ankara: İmge Yayınları.
- Held, David (1996) "Republicanism: Liberty, Self-Government and the Active Citizen", *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Honohan, Iseult (2002) *Civic Republicanism*, New York: Routledge.
- Keyman Fuat ve Banu Turnaoğlu (2008-9) "Neo-Roma ve Neo-Atina Cumhuriyetçiliği: Cum-

- huriyetçilik, Demokratikleşme ve Türkiye”, *Doğu Batı* 47, ss. 37-64.
- Kymlicka, Will (1989) *Liberalism, Community and Culture*, Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will (1995) *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will (2004) *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kymlicka, Will (2006) “Yükümsüz Özne”, *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 225-234.
- Larmore, Charles (1987) *Patterns of Moral Complexity*, New York: Cambridge University Press.
- Larmore, Charles (2001) “A Critique of Philip Pettit’s Republicanism”, *Social, Political and Legal Philosophy, Philosophical Issues*, 11, ss. 229-243.
- Larmore, Charles (2004) “Liberal and Republican Conceptions of Freedom”, *Republicanism: History, Theory and Practice*, (Der.), D. Weinstock ve C. Nadeau, Londra: Frank Cass Publishers.
- Larmore, Charles (2006) “Siyasi Liberalizm Üzerine”, *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 121-144.
- MacIntyre, Alasdair (2001) *Ethik’in Kısa Tarihi*, çev: Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Maynor, John (2003) *Republicanism in the Modern World*, Cambridge: Polity Press.
- Maynor, John (2006) “Modern Republican Democracy Contestation: A Model of Deliberate Democracy”, (Der.), I. Honohan ve J. Jennings, *Republican Theory and Practice*, New York: Routledge.
- Mulhall, Stephen ve Adam Swift (1992) *Liberals ve Communitarians*, Oxford: Blackwell.
- Neal, Patrick (2006) “Liberal Bir İyi Teorisi mi?”, *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 105-120.
- Oldfield, Adrian (1990) *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*, London: Routledge.
- Öztürk, Armağan (2008) “II. Rawls Dönemi: Biçimsel Aklın Çözülüşü mü?”, (Der.), Armağan Öztürk, *Toplumsal Üzerine Yeni Perspektifler*, Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 9-30.
- Parekh, B. (1993) “The Cultural Particularity of Liberal Democracy”, *Prospects for Democracy North, South East, West*, Oxford: Polity Press, ss. 156-175.
- Pettit, Philip (1993) “Liberalism and Republicanism”, *Australian Journal of Political Science*, No: 28, ss.162-189.
- Pettit, Philip (1998) *Cumhuriyetçilik*, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pocock, John Greville Agard (1992) “The Idea of Citizenship Since Classical Times”, *Queen’s Quarterly*, 99/1, ss. 45-53.
- Pocock, John Greville Agard (2003) *The Machiavellian Moment*, New Jersey: Princeton University Press.
- Rawls, John (1985) “Justice as Fairness: Political not Metaphysical”, *Philosophy @ Public Affairs* 14, ss. 223-251.
- Rawls, John (1989) “The Domain of the Political and Overlapping Consensus”, *New York*

University Law Review 64, ss. 235-238.

- Rorty, Richard (1985) Postmodernist Bourgeois Liberalism, *Hermeneutics and Praxis*, (Der.), R. Hollinger, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Rorty, Richard (1989) *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, Richard (1991) "The Priority of Democracy to Philosophy", *Objectivity, Relativism, and Truth, Philosophical Papers*, C.1, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 175-196.
- Sandel, Michael (1982) *Liberalism and the Limits of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Sandel, Michael (1984) "The Procedural Republic and the Unencumbered Self", *Political Theory* 12/1, ss. 81-96.
- Sandel, Michael (1992) "The Procedural Republic and the Unencumbered Self", (Der.), Shloma Avineri ve Avner de-Shalit, *Communitarianism and Individualism*, Oxford: Oxford University Press, ss. 12-28.
- Sandel, Michael (1996) *Democracy's Discontent America in Search of a Public Philosophy*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sandel, Michael (1998) *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandel, Michael (1994) (Der.), *Liberalism and Its Critics*, New York: New York University Press.
- Sandel, Michael (2006) "Usuli Cumhuriyet ve Yüğümsüz Ben", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 209-224.
- Skinner, Quentin (1984) "The Idea of Negative Liberty: Historical Perspectives", *Philosophy in History: Essays on Historiography of Philosophy*, (Der.), Quentin Skinner, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 193-211.
- Skinner, Quentin (1986) "The Paradoxes of Negative Liberty", *The Tanner Lectures on Human Values*, VII. Kitap, (Der.) S. M. McMurrin, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin (1993) "The Republican Ideal of Political Liberty", *Machiavelli and Republicanism*, Quentin Skinner ve diğlerleri (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sunstein, Cass R. (1988) "Beyond the Republican Revival", *Yale Law Journal* 97, ss. 1539-1590.
- Taylor, Charles (1979) *Hegel and Modern Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1985) *Philosophical Papers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1989a) *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1989b) "Cross-Purposes: The Liberal-Communitarian Debate", (Der.), N. L. Rosenblum, *Liberalism and Moral Life*, Cambridge: Harvard University Press, ss. 159-182.
- Taylor, Charles (1997) "What's Wrong with Negative Liberty", *Contemporary Political Philosophy: An Anthology*, (Der.), Philip Pettit ve R. E. Goodin, Oxford: Blackwell.
- Taylor, Charles (2006) "Yanlış Anlařmalar: Cemaatçi-Liberal Tartışması", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 77-104.
- Terchek, R. J. (1997) *Republican Paradoxes and Liberal Anxieties*, Lanham: Rowman and Littlefield

- Tok, Nafız (2008) "Giriş", *Cumhuriyetçilik*, (Der.), Nafız Tok, Ankara: Orion Yayınları, ss. 1-19.
- Tunçel, Ahu (2010) *Cumhuriyetçi Özgürlük*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Viroli, Maurizio (2002) *Republicanism*, çev: Antony Shugaar, New York: Hill and Wang.
- Walzer, Michael (1983) *Spheres of Justice*, Oxford: Martin Robertson.
- Walzer, Michael (1990) "The Communitarian Critique of Liberalism", *Political Theory* 18, ss. 6-23.
- Walzer, Michael (1992) "The Civil Society Argument", (Der.), C. Mouffe, *Dimensions of Radical Democracy*, Londra-New York: Verso, ss. 89-107.
- Walzer, Michael (2006) "Liberalizmin Cemaatçi Eleştirisi", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 253-273.
- Wellmer, (2006) "Demokratik Bir Kültürün Koşulları: Liberallerle Cemaatçiler Arasındaki Tartışma Üzerine", *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Der.), Andre Berten, Ankara: Dost Yayınları, ss. 305-323.
- Wootton, David (1994) *Republicanism, Liberty and Commercial Society, 1649-1776*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Wootton, David (2006) "The true origins of republicanism: the disciples of Baron and the counter-example of Venturi", in *Il repubblicanesimo moderno. L'idea di repubblica nella riflessione storica di Franco Venturi*, ed. Manuela Albertone Naples: Bibliopolis, ss. 271-304.
- Wootton, David (2010) "Cumhuriyetçiliğin Gerçek Kökenleri: Baron'un Muritleri ve Venturi", *İdea*, Cilt 2, No: 1, ss. 53-83.